

BEDŘICH JENŠOVSKÝ A ARCHIV ZEMĚ ČESKÉ

JITKA KŘEČKOVÁ

Zemský archiv království Českého (Český zemský archiv, od roku 1933 Archiv země České) byl zřízen na návrh Františka Palackého, který chtěl tímto způsobem zabezpečit pokračování svých Dějin národa českého, protože předpokládal, že po jeho odchodu již nebude obnovena hodnota zemského historiografa. Prvního zemského archiváře našel v historikovi Antonínu Gindelym, který se zabýval tématy z evropských dějin, zvláště pak dějinami jednoty bratrské a obdobím vlády Rudolfa II., a měl bohaté zkušenosti ze zahraničních výzkumů. Návrh Palackého byl přijat s podporou přisedícího zemského výboru Františka Augustina Braunera usnesením zemského sněmu království Českého dne 29. července 1862. Antonín Gindely (1829–1892) byl jmenován zemským archivářem s platností od 1. října 1862, což je považováno i za datum založení zemského archivu.¹ Gindely se zasloužil nejen o vznik zemského archivu, který zpočátku neměl žádné archiválie, ale i o rozsáhlý výzkum v domácích i zahraničních archivech, který vykonával po dobu třiceti let s pouhými dvěma pomocníky. Stál také u zrodu ediční práce archivu. Podle základní instrukce vydané roku 1869 měl zemský archiv dvojí funkci: 1. jako úřední archiv měl soustřeďovat a uchovávat důležité písemnosti zemského výboru a zemských ústavů, pokud jich již nebylo třeba k běžné úřední agendě, a sloužit zemskému výboru jako poradní orgán ve věcech historických a archivních, 2. jako historický archiv měl sbírat jak v originálech tak ve vědecky správných opisech veškerý archivní materiál k české historii, zpřístupňovat jej badatelům a podle potřeby vydávat tiskem.²

Fondy zemského archivu tvořily v prvé řadě bývalý archiv stavovský, stará registratura zemského výboru, spisy komise rektifikační (akta a knihy zemských katastrů), spisy zemského sněmu Českého, zemského výboru, zemských úřa-

1 Kollmann, Josef: Založení zemského archivu českého a dr. Antonín Gindely. K 130. výročí jeho založení a k 100. výročí úmrtí dr. Gindelyho. In: 130 let zemského archivu, Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Praha 1993, s. 7–21.

2 Např. zprávy o činnosti AZČ – NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 19. Viz také Matoušek, Josef: Archiv země České po 75 letech. Národní Listy, roč. 78, č. 78, 20. března 1938, s. 9.

dů a ústavů. Roku 1881 byl do správy archivu předán nejvýznamnější archivní fond pro české dějiny, Archiv České koruny, který byl po archivní rozluce roku 1920 doplněn o listiny, které byly za Marie Terezie odvezeny do Vídně. Od 90. let 19. století byly do zemského archivu ukládány staré pozemkové knihy od všech okresních soudů v Čechách. V archivu byla uložena také řada bývalých soukromých patrimoniálních archivů, genealogické sbírky a sbírka listin a akt různé provenience.

Ve své druhé funkci zemský archiv po celou dobu své existence podnikal soustavný výzkum zahraničních i domácích archivů a opatroval přepisy důležitých dokumentů k českým dějinám. Ze zahraničních institucí zaujímaly přední místo italské a vatikánské archivy, v nichž byl soustavný výzkum prováděn od roku 1887. Také publikační činnost archivu vycházela ze zmíněné základní instrukce. Hlavní publikací byla edice Sněmy české od roku 1526 (později také Knihovna Sněmů českých), po vzniku republiky byla založena sbírka pro publikaci katalogů, inventářů a soupisů – Zemský archiv. Katalogy, inventáře, soupisy. V jejím rámci postupně vycházely tištěné inventáře a katalogy archivních fondů, např. jednotlivé díly katalogu listin fondu Archiv koruny České. Ze zahraničních výzkumů postupně vznikaly jednotlivé díly edic Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia, zemský archiv měl podíl i na edicích Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae a Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa. Podrobné zprávy o činnosti archivu a pojednání o podnicích a fondech archivu, zemského výboru a jeho institucí vycházely v periodické publikaci Zprávy českého zemského archivu. Zemský archiv měl podíl také na ediční řadě historických pramenů k českým dějinám, Archiv český, kterou začal vydávat v roce 1840 František Palacký.³

Po smrti Gindelyho se ředitelem stal František Dvorský (1839–1907), diletantský nedostudovaný nadšenec, což negativně ovlivnilo činnost archivu pod jeho vedením.⁴ O jeho odchod z čela archivu se zasloužila tehdejší generace mladých úředníků archivu, žáků Gollových. Jmenování Vojtěcha Jaromíra Nováčka (1852–1916) ředitelem v roce 1903 a jeho nástupce Jana Bedřicha Nováka (1872–1933) v roce 1916, znamenalo obnovení činnosti zemského archivu na odborné bázi, na což úspěšně navázal i ředitel Bedřich Jenšovský.

„Vzpomínáme-li dnes ředitele Dr. Bedřicha Jenšovského jako jedné z přčetných obětí nacistického teroru u nás, skláníme se v úctě nejenom před světlym zjevem vynikajícího vědce a jedinečného znalce italských a vatikánských archivů, nýbrž i před památkou muže, který s houževnatostí a pílí sobě vlastní

3 Zprávy o činnosti AZČ – NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 19; Matoušek, J.: Archiv země České, s. 9.

4 Matoušek, J.: Archiv země České, s. 9.

věnoval se cele a bezvýhradně práci o rozvoj Archivu země České, ústavu sobě nejmilejšího,“ napsal Otakar Bauer.⁵ Také pro Milenu Linhartovou byl hluboce vzdělaným mužem, „s kterým se mohlo promlouvati stejně o krásné literatuře, hudbě, vojenství i národním hospodářství, který věnoval obětavě své jedinečné schopnosti nejširším vrstvám“. ⁶ Význam Jenšovského pro české archivnictví, jeho progresivní myšlení ve snaze vyzdvihnout archivnictví jako obor, oddanost své instituci, ale také hluboké znalosti Itálie, které přesahovaly jeho činnost editorskou, vyzdvihovali i další jeho současníci a kolegové.⁷

Český zemský archiv byl Bedřichu Jenšovskému odborným zázemím, se kterým byl bytostně spjat již od počátku svého univerzitního studia a odkud vycházelo veškeré jeho rozsáhlé profesní působení. Dokázal skloubit každodenní rutinní úřednickou činnost, pořadatelské práce, mnohdy v neutěšených podmínkách, s činností vědecko-výzkumnou, ediční a publikační, zároveň dokázal přispět do odborné diskuse předních historiků a archivářů o organizaci a koncepci archivnictví po vzniku Československé republiky a klást inspirativní podněty pro nové moderní pojetí archivnictví a zkvalitnění péče o archivní dokumenty, podporoval myšlenku založení Národního archivu a jednotné celostátní organizace tehdejších archivů. Za velmi důležité pro vývoj oboru považoval odborné archivní vzdělání, které do té doby nebylo samozřejmostí. Po založení Státní archivní školy pro výchovu nové generace archivářů zde Jenšovský působil jako pedagog (1920–1941), vykonával také funkci tajemníka (oficiálně od roku 1927) a vzhledem k okolnostem jen velmi krátce ředitele školy (jmenovaný 26. března 1941).⁸ Nejen vědecké, ale i značné organizační schopnosti prokázal během svých studijních pobytů v Římě, kde se významně podílel na výzkumu bohemik i na založení a vedení Československého ústavu historického v Římě.⁹ I v zemském archivu mu bývaly svěřovány náročné organizační úkoly, např. vedení pobočky v Bredovské ulici, občasně zastupování ředitele, účast na jednáních během stavebních prací a organizace stěhování archivu do nové budovy v letech 1930–1933. Završením jeho archivní kariéry pak bylo jmenování do čela zemského archivu po odchodu Jana Bedřicha Nováka na odpočinek, ve funkci ředitele pak zůstal až do svého tragického konce.

5 Bauer, Otakar: Dr. Bedřich Jenšovský. Časopis Společnosti přátel starožitností 49–50, 1941/1942 [vyd. 1946], s. 276–280.

6 Linhartová, Milena: Bedřich Jenšovský: k čtvrtému výročí jeho smrti. Svobodné noviny: list Sdružení kulturních organizací, roč. 1, č. 36, 1. 2. (1946), s. 4.

7 Např. Matoušek, Josef: Padesát let Bedřicha Jenšovského. Národní listy, roč. 79, č. 260, 24. 9. 1939, s. 3; Nuhlíček, Josef: Památce Bedřicha Jenšovského. Archivní časopis 9, 1959, s. 244–245; Haas, Antonín: K nedožitým osmdesátinám Bedřicha Jenšovského. Archivní časopis 19, 1969, s. 176–182.

8 Viz Jakl Ansorgová, Kristýna: Bedřich Jenšovský a Státní archivní škola (v tomto časopise).

9 Viz Pazderová, Alena: Bedřich Jenšovský a Řím (v tomto časopise).

Na tomto místě je třeba krátce připomenout některá fakta z jeho osobního a profesního života: Bedřich Jenšovský se narodil 24. září 1889 v Praze na Královských Vinohradech architektu Bedřichu Jenšovskému a Amalii Krippnerové,¹⁰ která byla neteří malíře Josefa Mánesa, o němž a jeho sourozencích napsala a v roce 1940 vydala knihu vzpomínek.¹¹ Rodiče B. Jenšovského uzavřeli sňatek až o sedm let později, 18. srpna 1896, po narození dalších dvou dětí.¹² 28. ledna 1891 se narodila Jenšovského sestra Aloisie Marie Jenšovská-Krippnerová, v dospělosti známá jako malířka Lola Jenšovská,¹³ a 22. ledna 1894 bratr Jaroslav Jenšovský, pozdější knihovník Archivu národního osvobození, nově vytvořeného zvláštního oddělení Archivu země České po vzniku republiky.¹⁴

Po studiu na gymnáziu v Truhlářské ulici, zakončeném 7. července 1908 maturitní zkouškou, začal Jenšovský studovat na Filozofické fakultě Karlovy univerzity a zároveň 1. října 1908 nastoupil do Českého zemského archivu, kde přepisoval archivní dokumenty.¹⁵ Souběh univerzitního studia se současným získáváním odborných znalostí a praktických archivních dovedností pod vedením J. B. Nováka přímo v archivu byl pro začátek jeho kariéry velkým přínosem, velmi brzy se začal podílet na významném edičním počínu zemského archivu, Sněmeh českých, z této jeho činnosti vzešla i jeho disertační práce.¹⁶ Po doktorské promoci (6. března 1913) byl vyslán na svůj první studijní pobyt do Říma, kde pobýval v době od 1. října 1913 do 30. června 1914 a prováděl zde výzkum pro III. díl edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*. Již 22. srpna 1913 byl přijat za mimořádného člena Rakouského historického ústavu v Římě (*Istituto austriaco di studi storici*).¹⁷ Další studijní pobyty Jenšovského v Římě

10 AHMP, Sběrka matrik, sign. VIN N3, fol. 372. Viz <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=D03EBF7F3813407BB623F41A902C82EA&scan=388#scan388>.

11 Jenšovská, Amalie: Josef Mánes a jeho sourozenci. Praha 1940. Viz <https://biblio.hiu.cas.cz/records/8ea20f3a-6a0f-469e-a407-0b5c51a05f9e> [10. 6. 2022].

12 AHMP, Sběrka matrik, sign. ŽKR O15, fol. 195. Viz <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=863997184BD841CF9741DA298C0E9668&scan=209#scan209>

13 AHMP, Sběrka matrik, sign. ŽKR N29, fol. 25. Viz katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=F40C045A0D894E5089518092242C6C44&scan=29#scan29.

14 AHMP, Sběrka matrik, sign. ŽKR N31, fol. 142. Viz <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=41BA9494A5DC42B890EEB95BB305DEEE&scan=164#scan164>. NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – osobní složka Jaroslav Jenšovský.

15 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – osobní složka Bedřich Jenšovský.

16 Jenšovský, Bedřich: Politika kurfirťta Saského v Čechách v posledních letech vlády Rudolfa II. Praha 1913.

17 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279. – B. Jenšovský. Zároveň s ním vyslal zemský výbor Karla Stloukala. Zázitky z této první studijní cesty jsou podrobně popsány ve Stloukalově autobiografii Stloukal, Karel: Skutečnost poněkud zblázněná. Praha 2012. K jeho líčení je nutné přistupovat

následovaly v letech 1922–1924, 1929–1930, naposledy již jako ředitel archivu zde pobýval v letech 1936–1937. Po založení samostatného Československého ústavu historického v Římě v roce 1921 byl jedním ze tří zástupců Českého zemského archivu pro jeho řízení. V letech 1929–1930 přímo vedl správu římského ústavu a pečoval o československé oddělení konzultační knihovny vatikánské (*Biblioteca Leonina*), pobýval ale také na jiných místech v Itálii, např. ve Florencii. V té době byl již jmenován za zásluhy o pěstování československo-italských kulturních styků českým honorárním sekretářem Ústavu italské kultury (Istituto di Cultura Italiana) v Praze.¹⁸ Delegován byl Královskou českou společností nauk, jejímž mimořádným členem byl od roku 1921.¹⁹

Vraťme se však zpět k jeho působení přímo v zemském archivu. Po návratu z prvního římského pobytu zde Jenšovský nastoupil jako koncipista na místě Antonína Miloše Vystydy, který bohužel padl koncem října na bojišti v Haliči.²⁰ Jenšovský se 9. října 1914 stal bezplatným praktikantem, „hodnost skutečného úředníka“ – stálé místo koncipisty – získal 6. června 1916.²¹ Zemským vicearchivářem byl od 1. ledna 1919, zemským archivářem od 9. listopadu 1921,²² zemským archivním radou od 1. června 1925.²³ V důsledku reformy politické správy ve druhé polovině dvacátých let a s tím souvisejících změn ve statusu archivních úředníků se v období

kriticky. Stloukal sice na jednu stranu uznával odborné kvality svého kolegy i to, že byl na cestu i na vlastní studium velmi dobře připraven, ale jinak se nezdržel osobních invectiv vůči němu i jeho rodině. Je zřejmé, že ho vnímal jako rivala na poli vědeckém i v úřední kariéře v zemském archivu. Stloukalovy různé domněnky o chování Jenšovského vůči němu nebyly v dochované korespondenci ani ve zprávách o činnosti v Římě, které Jenšovský zasílal do Prahy, potvrzeny.

- 18 Podrobně k římskému výzkumu viz Pazderová, A: Bedřich Jenšovský a Řím v tomto časopise.
- 19 NA, ZV 1874–1928, sign. XIV/2, Jenšovský, kart. 5275 – dopis J. B. Nováka, ředitele zemského archivu, Zemskému výboru z 25. ledna 1921, viz také NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – ručně psaný koncept dopisu.
- 20 Viz Bauer, O.: Dr. Bedřich Jenšovský, s. 277. Podle smutečního oznámení (výstřížek z novin) A. Vystyd padl 19. října 1914 – NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 285 – osobní složka Antonín Miloš Vystyd; v seznamu padlých je uvedeno datum úmrtí mezi 14.–31. říjnem 1914 – viz *Verlustliste ausgegeben am 1914, č. 92, 4. ledna 1915, s. 5*, <https://digitalnlistudovna.army.cz/uuid/uuid:d-5c8e4d0-19fc-11df-a9a1-0013d398622b> [5. 1. 2023]. Jenšovský zmiňuje svého bývalého kolegu jako „nadějného koncipistu a organizátora prací o zemědělských dějinách“ ve svém článku Jenšovský, B.: V českém archivu zemském, zvl. otisk z knihy *O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů*, Praha 1934, s. 5.
- 21 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – osobní karta nebo ručně psaný koncept žádosti z 26. dubna 1916 o povýšení Jenšovského.
- 22 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – opisy dekretů a usnesení Zemského správního výboru v osobní složce.
- 23 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – dekret Zemského správního výboru z 30. prosince 1925 (opis z 28. srpna 1940).

od 1. prosince 1928 do 27. listopadu 1929 stal přechodně státním zaměstnancem.²⁴ Po odchodu ředitele J. B. Nováka do trvalé výslužby ke dni 30. června 1933 byl jako nejstarší úředník 1. července 1933 pověřen správou archivu. Zemským vrchním archivním radou a ředitelem Archivu země České byl jmenován s účinností od 1. ledna 1934.²⁵

Zemský archiv byl tedy Jenšovskému domovskou institucí po celou dobu jeho profesní kariéry, pracoval v něm od 1. října 1908 až do svého zatčení 8. října 1941, resp. ve stavu zaměstnanců byl až do své smrti 12. února 1942. Během té doby se zemský archiv proměnil ve vysoce erudované pracoviště zabývající se nejen úřední činností a odbornou péčí o archivní fondy, ale také vědecko-výzkumnou činností v zahraničních i domácích archivech, v duchu původní instrukce z roku 1869, byť se o své vědecko-výzkumné postavení od roku 1921 dělil s nově založeným Československým státním ústavem vydavatelským.

Pracovní povinnosti Jenšovského během jeho archivní kariéry byly značné a postupně se týkaly i podílu na organizačních záležitostech a na vedení archivu.²⁶ Od roku 1916 měl na starosti agendu pozemkových knih a katastrálních fondů, v té době denně zapisoval došlé dopisy do jednacího protokolu, vypracovával periodické výkazy zasílané zemské správní komisi a vojenskému referátu, týkající se evidence úředních a pomocných sil archivních domobrany apod.²⁷ Věnoval se agendě výzkumu italských a vatikánských archivů, a to i v době, kdy v cizině přímo nepobýval. Vyřizoval dotazy týkající se římského výzkumu a na starosti měl i přepisy z římských archivů a knihoven. V jeho péči bylo české oddělení vatikánské knihovny v Římě, v ediční práci se věnoval III. dílu edice *Monumenta Vaticana*. Sepisoval také dobrá zdání v historických, majetkových, patronátních a dalších záležitostech, věnoval se přírůstkům do archivních sbírek apod. Ve druhé polovině 20. let měl na starosti i organizaci běžných perso-

24 Ze zákonů především zákon č. 103/1926 Sb. z 24. června 1926 o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců (o úpravě platových tabulek v zemském archivu např. NA, PMR, kart. 1321, čj. 14482, 14677 z roku 1928) a zákon č. 125 Sb. z 14. července 1927 o organizaci politické správy, v jehož důsledku došlo ke změně právního postavení archivu, ovšem pouze přechodně. Rozhodnutí o převodu do státní služby bylo zrušeno 27. listopadu 1929 na základě argumentů vyzdvihujících činnost zemského archivu nejen jako instituce úřední, ale především jako významného vědeckého ústavu. K tomu např. Novák, Jan Bedřich: Zpráva o činnosti českého zemského archivu za léta 1923–1929. Praha 1932, s. 3, 66; nebo Jenšovský, Bedřich: Zpráva o činnosti českého zemského archivu za léta 1930–1933, zvl. otisk, s. 5.

25 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – opisy dokumentů ke jmenování včetně opisu jmenování ze dne 29. listopadu 1933 s účinností od 1. ledna 1934.

26 Občas zastupoval i nepřítomného ředitele, a to i za oficiálně pověřeného zástupce, kterým byl vždy nejmýše postavený úředník, např. J. Borovička – viz NA, AZČ, inv. č. 201, kart. 15.

27 Např. Čtvrtletní zpráva dr. B. Jenšovského za dobu od 1. května 1916 do 31. července 1916 – NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 17.

nálních záležitostí, pokud nebyly vyhrazeny přímo řediteli, organizoval pomocné síly.²⁸

Pořadatelské práce vykonával v pobočce zemského archivu, jejíž vedení mu bylo svěřeno roku 1916, kde v mimořádných hodinách pořádal především katastrální a patrimoniální fondy, i v běžné pracovní době v hlavní budově, kde se věnoval zpracování pozemkových knih odevzdaných do zemského archivu okresními soudy, pořádání archiválií bývalých sněmů království Českého, zemských úřadů a zemských statků. Svěřená agenda gruntovních knih, katastrálních akt a patrimoniálních archivů byla velmi rozsáhlá,²⁹ a jak bylo v zemském archivu zvykem, nezůstávalo jen u pořádání a vzniku nových inventářů a katalogů pro úřední potřeby, ale tyto nové pomůcky vycházely také v tištěné podobě a bývaly základem pro hodnotné monografie.³⁰ Z pořádacích prací Jenšovského tak vzešel významný podíl na ediční řadě zemského archivu – Sněmy české. Již bylo zmíněno, že vydávání této stěžejní edice zemského archivu se Jenšovský účastnil od svého nástupu v archivu, nejprve jako pomocná síla a posléze jako odborný pracovník, konkrétně byl editorem svazku XV/3, který vyšel roku 1939.³¹ Prováděl však i práce na jiných dílech této edice, např. korektury dílu XV/2, jehož editorem byl J. B. Novák.³² Poté, co se stal ředitelem, byl nucen hledat schopné pokračovatele tohoto rozsáhlého edičního úkolu, ale vydávání edice v té době již stagnovalo.³³ Ve svých studiích i přednáškách se věnoval patrimoniální a krajské správě, kterou také velmi podrobně znal ze svých pořádacích prací. V roce 1931 publikoval ve Zprávách českého zemského archivu studii Patrimoniální archiv nejvyššího purkrabství pražského. O rok později vyšla další studie věnovaná stavovským konfederacím z roku 1619.³⁴

Zemský archiv sídlil do roku 1892 v Senftenberském paláci v Praze na Malé Straně, odkud se přestěhoval do přízemních prostor nové budovy Národního muzea, kde mu bylo určeno přibližně 15 místností. Ty však kapacitně nestači-

28 Např. pracovní náplně zaměstnanců v roce 1927 – NA, AZČ, inv. č. 201, kart. 1.

29 Zprávy o činnosti do roku 1933 – NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 17.

30 Novák, J. B.: Zpráva o činnosti, s. 16–21.

31 Jenšovský, B.: Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. XV., Sněmy roku 1611. III. Rejstříky, Praha 1939.

32 NA, AZČ, inv. č. 201, kart. 15 – rozdělení agendy v Českém zemském archivu 1927.

33 Pánek, Jaroslav: Sněmy české (naděje a ztroskotání edice k dějinám raného novověku), In: 130 let zemského archivu. Sborník příspěvků konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Praha 1993, s. 23–33.

34 Jenšovský, B.: O stavovských konfederacích v českém povstání: poznámky diplomatické. In: K dějinám československým v období humanismu: sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám: 1872–1932, Praha 1932, s. 495–505.

ly a proto začala být od roku 1908 využívána pobočka v bývalé zemské jízdárně v Bredovské ulici č. 6 (dnes Politických vězňů), kde byla i badatelna a učebna Státní archivní školy.³⁵ „Archiv měl ještě jednu pracovnu v depositu katastru v Bredovské ulici. Nebyla větší, měla však trochu jiné ovzduší. Chodilo se tam po úzkých schodech do prvního patra domu, který zezadu, ze dvora, vypadal docela venkovsky. Ta byla zřízena teprve po válce z někdejšího bytu ředitele Zemského archivu českého dra Nováčka, který tu po léta bydlel. Měla nábytek z nenatřené dřeva a vypadalo to tu jako ve třídě staré venkovské školy. Sloužila také za posluchárnu archivní školy a práce zde byla daleko šedivější než v pracovně musejní. Pracovalo se hlavně na selských dějinách, na kolonách výpočtů lánů a desátků, ale práce, které odsud vycházely, byly z našich nejlepších. Svým ovzduším se zdaleka nemohla rovnat staré síni v museu, se špatným světlem a vydýchaným vzduchem, ve kterém byl tak charakteristický pach všech archivů, směs plísně a myšiny s vůní usedlého prachu.“³⁶

Do tohoto prostředí přišel B. Jenšovský v již zmíněném roku 1916. Budovy filiálky pocházely z 20. let 18. století a byly zcela hygienicky i bezpečnostně nevhodné pro uchovávání archiválií, nevyhovující bylo také pracovní prostředí, ve kterém Jenšovský s dalšími kolegyněmi a kolegy pracoval. Archivní skladiště tvořily jednopatrový domek do ulice s dvorním křídlem a jednopatrové stáje a přízemní jízdárna ve dvoře. Budovy byly vlhké a jejich zastaralé a nepraktické zařízení nevyhovovalo ukládání archiválií. Budova, v níž byly umístěny archivy map katastrálních a jiné důležité a nenahraditelné listiny, „měla dřevěný kryt“, takže přes všechna bezpečnostní opatření hrozilo v případě požáru stále nebezpečí zkázy dokumentů. Otázkou nové vlastní budovy pro zemský archiv se zemský výbor proto zabýval již před první světovou válkou, její vypuknutí však způsobilo odklad. Teprve koncem 20. let se naskytla výhodná příležitost k odprodeji staré budovy filiálního archivu a možnost zakoupení staveniště pro novou budovu.³⁷

Úkolem Jenšovského v pobočce bylo především pořádat a katalogizovat archiválie, které byly od roku 1908 v budovách ukládány na regály bez pořádání, s výjimkou katastrálních fondů, kterých bylo třeba k badatelské agendě. Po provedené revizi však Jenšovský zjistil, že i u nich je třeba provést nové pořádání. Při převzetí správy v květnu 1916 došlo pod jeho dozorem nejprve k „vyprášení“

35 Budova čp. 6 byla po vyklizení zbourána a na jejím místě byl vystaven nový palác pro potřeby Poštovní správy, dnes areál České pošty – Hlavní pošty v Praze s hlavním vchodem z Jindřišské ulice.

36 NA, Jenšovský Bedřich Dr., kart. 5 – výstřížek z novin: Neuman, Pavel: Loučení s pracovnou. Lidové noviny, roč. 41, č. 154, 25. března 1933, s. 1–2.

37 NA, AZČ, inv. č. 212, kart. 23 – Zpráva zemského výboru z 22. března 1929 ve věci prodeje budovy pobočky zemského archivu a zakoupení staveniště pro stavbu nové budovy tohoto archivu.

archiválií káranci zemské donucovací pracovny. Kromě již zmíněných katastrálních fondů byly ve filiálce uloženy staré patrimoniální archivy a hospodářské registratury a různá akta a knihy, týkající se věcí berních a finančních. Jenšovský se se svými pomocníky tedy pustil do pořádání, pořádal Josefský katastr, spisy rektifikační komise, patrimoniální archiv statků nejvyššího purkrabství pražského a registratury různých panství. Mnoho archiválií bylo nejprve nutné dohledat a správně umístit. Práce probíhaly v naprostém nedostatku světla a v citelném chladu.³⁸

Když se konečně začala naplňovat myšlenka nové účelové archivní budovy, stal se Jenšovský zdatným organizačním pomocníkem ředitele J. B. Nováka, který v době stavby byl již často nemocný. Velkou měrou se podílel na různých jednáních v průběhu stavby a zařizování novostavby, byl přímo pověřen řízením stěhovacích prací z Národního muzea i z Bredovské ulice do nové budovy, postavené na fortifikačních pozemcích na Hradčanech na Belcrediho třídě.³⁹ Stavbu budovy provázal skandál, který však ani Novák ani Jenšovský ve svých zprávách ani v korespondenci příliš nekomentují, těžko by se mohli postavit proti rozhodnutí Zemského úřadu v Praze. Architektonickou soutěž vyhrál na podzim roku 1929 architekt Jaroslav Fragner, avšak projekt byl nakonec zadán 26. března 1930 úředníkovi zemského úřadu J. Weingärtnerovi, který Fragnerův projekt víceméně opsal.⁴⁰ Nová budova archivu byla vybavena moderním vybavením s cílem zajistit bezprašnost a ideální uložení spisů.⁴¹ Místo oken byly v depotním bloku instalovány modré luxfery, a to na základě výzkumů, že modré sklo propouští pouze ty paprsky, které usmrcují drobný hmyz a veškeré škodlivé zárodky. V přízemí byl vybudován speciální trezor pro Archiv České koruny a okolní prostory byly zamýšleny jako skladiště, kam bylo možné archiválie uskladnit během možných leteckých útoků v případě války. Již v roce 1924 bylo vybudováno zvláštní oddělení konzervační a reprodukční, které bylo do nové budovy přestěhováno.⁴² V budově

38 NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 17 – zprávy Jenšovského o činnosti. O pořádacích pracích v pobočce viz také např. Novák, J. B.: Zpráva o činnosti, s. 10–13.

39 Belcrediho třídou se nazývala v letech 1888–1940 a od roku 1945. Za okupace se jmenovala Letenská, od června 1947 Krále Jiřího VI. (jako projev vděku Velké Británii za účast v boji o osvobození Evropy) a poté po celé období socialismu až do roku 1990 Obránců míru. Současná adresa je Milady Horákové 5/133, Praha 6 – Hradčany (od roku 1990). V budově dnes sídlí 1. oddělení NA a Odbor archivní správy a spisové služby MV ČR.

40 K tomu např. Kukánová, Zlatuše: O novou budovu Archivu země České (k 65. výročí otevření účelové archivní budovy v Praze – Dejvicích). *Paginae historiae* 6, 1998, s. 254–279; Pazderová, Alena: Budova 1. oddělení Státního ústředního archivu. In: *Státní ústřední archiv v Praze a jeho sídla*. Praha 2001, s. 17–21.

41 Např. *Národní listy*, roč. 73, č. 101, 11. 4. 1933, s. 2; výstřižek v NA, Jenšovský, kart. 5.

42 Např. Matoušek, J.: *Archiv země České*, s. 9.

se počítalo i s učebnami pro Státní archivní školu, která od svého založení v roce 1919 sídlila v pobočce zemského archivu v Bredovské ulici.

Novostavba byla dokončena v zimním období 1932–1933, stěhování vypuklo na jaře.⁴³ Již na podzim roku 1932 byly pod vedením Jenšovského zintenzivněny přípravné práce před stěhováním, uspořádány byly zejména fondy v Bredovské ulici. Archiválie byly na přestěhování velmi pečlivě připravovány i tím, že před převozem probíhalo jejich čištění, s čímž opět vypomáhali káránci zemské donucovací pracovní. Stěhování fondů z budov v Bredovské ulici a starých pozemkových knih z Národního muzea bylo zadáno firmě Karel Holan, stěhování korunního archivu a dalších archivních fondů včetně nábytku z Národního muzea firmě Josef Slaboch, knihařské stroje přestěhovala odborná firma V. Römisch v Praze. První vozy z filiálky vyjely 21. března 1933, z Národního muzea 2. a 5. května 1933; stěhování probíhalo denně ve všední dny, s výjimkou 17. května, a to až do 22. května 1933. Archiválie byly převezeny v celkem 142 speciálně upravených uzavřených nákladních stěhovacích vozech (mimo knihařské stroje).⁴⁴ Výjimkou byl korunní archiv, který byl z Národního muzea stěhován v pátek 12. května 1933 ve dvou zavřených nábytkových vozech tažených koňmi. Předem byla stanovena trasa, kudy vozy pojedou, a po dobu převozu byla v těchto místech činěna zvláštní bezpečnostní opatření, vozy byly provázeny bezpečnostními orgány civilními i uniformovanými. Při stěhování byla zaměstnána většina archivních úředníků a zřízců. Bezpodmínečně musel být dodržován zákaz kouření. Archiválie byly nakládány v takovém pořádku, že se mohly ihned ukládat na určené místo.⁴⁵ Pracovníci, kteří přenášeli věci do nového paláce, snad byli opatřeni i papučemi, aby zbytečně neprášili a nepoškodili drahé parketové podlahy.⁴⁶

Všechny výše uvedené záležitosti kolem stěhování pečlivě organizoval Jenšovský, technické řízení stěhování měl na starosti kancelářský oficiál František Voldan. Jenšovský vypracovával přesné každodenní instrukce pro stěhování s rozpisy služeb a činností na určených místech, tj. v Národním muzeu, ve filiálce nebo v novostavbě, dle kterých se museli zaměstnanci řídit, a proto je museli i stvrdit svými podpisy. Kromě archiválií muselo být přestěhováno i další vybavení archivu, především konzervátorské ateliéry a vybavení již zmíněné Státní archivní školy. Přesto byla nerušeně zachována služba archivu pro veřejnost, pracovní badatelů v Národním muzeu byla uzavřena až 2. května 1933. Nová budova byla slavnostně otevřena 17. května a 22. května 1933 se v ní začalo pra-

43 NA, AZČ, inv. č. 223, kart. 34 – ke stěhování archivu.

44 NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 17 – zpráva za červen 1932 – květen 1933.

45 Haas, A.: K nedožitým osmdesátinám, s. 177.

46 NA, AZČ, inv. č. 223, kart. 34 – výstřížek z tehdejšího bulvárního tisku – Polední list, roč. 7, č. 80, 21. 3. 1933.

videlně úřadovat. Od 29. května byly definitivně zpřístupněny všechny pracovní archivy. Po přestěhování se český zemský archiv, někdejší královský český zemský archiv, přejmenoval na Archiv země České a stal se prvním moderním archivem tehdejšího Československa, který sídlil v budově přímo postavené pro archivní účely.

Během této pro archivní úředníky velmi hektické doby se uskutečnily i změny ve vedení archivu. Přestěhování do novostavby bylo zároveň završením činnosti ředitele J. B. Nováka, který odešel koncem června 1933 ze zdravotních důvodů do výslužby. Jeho schopným pokračovatelem v ředitelské funkci se od 1. července t. r. stal B. Jenšovský, oficiálně jmenovaný od 1. ledna 1934.

B. Jenšovský byl tedy prvním ředitelem, který začal se svým týmem naplno úřadovat v nové archivní budově v Praze. V té době byl na vrcholu svých tvůrčích sil, rozsah jeho odborných zájmů přesahoval rámec běžné archivní činnosti, věnoval se archivnímu školství a patřil k nejlepším znalcům bohemik v římských archivech.⁴⁷ Jak již bylo řečeno, nebyl jen „pouhým“ aktivním badatelem, ale stál u zrodu samostatného Československého historického ústavu v Římě a v určité období byl i jeden z jeho hlavních představitelů, např. od roku 1936 zastával funkci místopředsedy v komisi Historického ústavu v Římě.⁴⁸ Byl členem mnoha dalších profesních organizací, již bylo zmíněno mimořádné členství v Královské české společnosti nauk, v jejímž zastoupení fungoval jako český honorární sekretář ve výboru Ústavu italské kultury v Praze (*Instituto di Cultura Italiana*). Byl redaktorem historického oddílu propagační vědecké publikace „*Revue des travaux scientifiques tchécoslovaques*“, vydávané společně Českou akademií věd a umění a Královskou českou společností nauk.⁴⁹ Významné bylo jeho jmenování přidruženým členem Mezinárodní akademie diplomatické v Paříži v roce 1930.⁵⁰ Od roku 1933 se angažoval také jako člen archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce,⁵¹ roku 1935 se stal členem komise Státního historického ústavu v Praze.⁵² Byl činný také v Československé archivní společnosti, jako člen výboru působil již od jejího založení v roce 1926, jako jednatel od roku

47 Matoušek, J.: Padesát let, s. 3.

48 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – koncept dopisu z 3. listopadu 1936, kterým tuto skutečnost Jenšovský oznamuje Zemskému úřadu v Praze.

49 Novák, J. B.: Zpráva o činnosti, s. 34.

50 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – zpráva Zemského úřadu ředitelství zemského archivu z 25. srpna 1930.

51 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – nepodepsaný koncept dopisu z 15. února 1933, kterým své zvolení Jenšovský oznamuje Zemskému úřadu v Praze.

52 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – koncept dopisu z 20. září 1935, kterým tuto skutečnost Jenšovský oznamuje Zemskému úřadu.

1929 a místopředseda od roku 1936. Byl členem Společnosti přátel starožitností, Historického klubu a dalších.⁵³ Osudným se mu stal jeho zájem soukromý, a to jeho působení v obci sokolské.⁵⁴

Přes veškeré tyto své aktivity se Jenšovský naplno věnoval vedení archivu a zdůrazňování jeho společenské i úřední potřebnosti a významu: „Je zásluhou zejména dnešního ředitele archivu, dr. Bedřicha Jenšovského, že zemský úřad plně si uvědomuje význam archivu nejen jako tradiční instituce kulturní, ale i důležitého úřadu, nezbytného pro řádnou správu. Náklad na archiv věnovaný nejví se tudíž jen tradiční povinností kulturní, ale i praktickým zájmem úředním.“⁵⁵ Podle A. Haase vyžadoval Jenšovský ve své nové roli ředitele přesnost a pečlivost, které jemu samému byly vlastní, od každého konceptního úředníka. Všichni úředníci podléhali přímo řediteli, který tak mohl bezprostředně sledovat práci každého z nich.⁵⁶ Až „neosobní pracovitost ve službách ústavu, houževnatou pílí v nevděčné, ale tím potřebnější práci, rovnající rozličně cestu historickému poznání, jež jsou význačnými rysy osobnosti Bedřicha Jenšovského,“ potvrdil i J. Matoušek.⁵⁷

První poradní schůzi úředníků svolal nastupující ředitel Jenšovský dne 7. září 1933 s tím, že „tyto schůze se nebudou konati často. Je třeba jen na počátku úřadování v nové budově promluvit si o nových úkolech a domluvit se vzájemně o práci“.⁵⁸ Ihned stanovil přísná pravidla pro chování a úřadování v nové budově. Archivní depozitáře byly zásadně nepřístupné a případnou prohlídku muselo schválit ředitelství po předchozí žádosti, v pracovně badatelů byl přísný zákaz kouření, nesměli se do ní vodit psi apod. Povolení k bádání mohla udělit jen správa archivu, byl stanoven nový způsob návštěvních archů, obsahujících mj. rubriku k povolení bádání v archivu a rubriku pro dozorcího úředníka, aby byla přesná kontrola archiválií; archiválie byly rozděleny na přístupné (do r. 1890) a na ty, které podléhaly povolení zemského úřadu. Veřejně přístupné byly jen pozemkové knihy, katastry, indikační skici, genealogické sbírky, prepisy, až na italské, z nichž byly přístupné jen některé. Otevírací doba badatelný byla každý den od 8 do 18 hodin, dozírající úředníci se střídali ve 14 hodin. Jejich povinností bylo věnovat se badatelům, předkládat jim návštěvní archy a podávat potřebné informace, v badatelně musel být dodržován pořádek. Úředníci nebyli povinni

53 Bauer, O.: Dr. Bedřich Jenšovský. s. 278.

54 Viz Pohlová, Kateřina: Sokolský život vzdělavatele Bedřicha Jenšovského (v tomto časopise).

55 Matoušek, J.: Archiv země České, s. 9.

56 Haas, A.: K nedožitým osmdesátinám, s. 177.

57 Matoušek, J.: Padesát let, s. 3.

58 NA, AZČ, inv. č. 207, kart. 17.

badatelům překládat staré texty z cizích jazyků nebo je číst. Archiválie předkládali pomocí evidenčních lístků, vedli protokol návštěv a dozírali, aby badatelé s archiváliemi zacházeli opatrně. Nesměli dovolit, aby „badatelé psali na knize, kopírovali nebo píchali z kodexu na pausovací papír“, knihy musely být opřeny na pultě atd. Úředníci také dostali za úkol provést revizi sbírek a fondů. Jedním z velkých problémů, který se po přestěhování do nové budovy řešil, byla vlhkost v trezoru, kvůli čemuž bylo rozhodnuto o dočasném přestěhování listin korunního archivu do prostor konzervace ve věži budovy. Nové vedení zamýšlelo také vytvořit nový statut ústavu, který by nahradil ten původní z roku 1869, což se ale po celou dobu ředitelského období Jenšovskému vyřešit nepodařilo.

Hned při nástupu do ředitelské funkce se Jenšovský potýkal s nedostatkem odborných archivních úředníků, což vyřešila až systemizace, díky níž byl zemský archiv obsazen nejlépe ve své historii. Pracovalo v něm deset odborných úředníků, jimž vypomáhali úředníci ve vyšší pomocné službě správní a v pomocné službě správní, posílena byla i místa v kancelářské službě pomocné, rozmnožena byla zřízenecká systemizace z původních čtyř míst na jedenáct. Celkem měl zemský archiv přibližně 30 zaměstnanců.⁵⁹ Před zatčením Jenšovského v roce 1941 v archivu konkrétně pracovali odborní úředníci archivní služby Otakar Bauer, Zdeněk Kristen, Miloslav Volf, Jan Klepl, Antonín Haas, František Beneš a Karel Doskočil, k 27. červnu 1941 k nim přibyl Leopold Peřich, do zemského archivu přikázaný ze zemského archivu v Brně. Jako úředníci vyšší správní služby nebo vyšší pomocné správní služby byli v archivu zaměstnání bývalí vojáci přidělení z vojenské správy Alois Benda, Tomáš Plch, František Flajšhans, František Benák a Josef Smazal (T. Plch byl však v té době již penzionován a zanedlouho zatčen, F. Benák a J. Smazal byli suspendováni kvůli zatčení), dále pak František Voldan a Rudolf Vindiš. K zaměstnancům přibyl v létě 1941 Joachim Prochno, o kterém bude ještě pojednáno.⁶⁰

Jenšovský řešil podrobně jednotlivé úkoly s každým zaměstnancem, každý archivář se měl jeden den v týdnu věnovat pořadatelským pracem na přidělených fondech, přičemž si k práci mohl přibrat pomocné síly. Velkou agendou bylo opětovné přejímání pozemkových knih od okresních soudů, které bylo obnoveno roku 1935, a doplňování výzkumu městských, zámeckých i církevních archivů.⁶¹

59 Zprávy o činnosti a správě archivu země České za rok 1934 a 1939 – NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 18. K systemizaci také zvláštní složka NA AZČ, inv. č. 434, kart. 270; dále také Bauer, O.: Dr. Bedřich Jenšovský, s. 279.

60 NA, AZČ, inv. č. 205, kart. 16 – Status zaměstnanců země České z 15. dubna 1941, který musel nahlásit ředitel Jenšovský Zemskému úřadu v Praze, další hlášení proběhla 27. června 1941 a 29. července 1941.

61 Zpráva o činnosti a správě archivu země České za rok 1935 – NA, AZČ, inv. č. 208, kart. 18. Viz také Bauer, O.: Dr. Bedřich Jenšovský, s. 279.

Vzhledem k tomu, že zemský archiv poskytoval prostory i Státní archivní škole, prosazoval Jenšovský, aby byla žákům této školy poskytována archivní praxe. Každý odborný archivní úředník pracoval na nějaké archivní publikaci, k tomu účelu si měl umět práci zorganizovat tak, aby alespoň dva dny v týdnu se mohl publikační činnosti věnovat. Jenšovský se věnoval podrobně i dalším oddělením archivu, konzervátorským laboratořím i reorganizaci knihovny, vyžadoval například, aby úředníci archivu neviděli šikanování v tom, budou-li na nich velmi přísně vymáhány zapůjčené knihy.

Se zemským archivem byl Jenšovský spjat i v osobní rovině. Dne 8. března 1937 se v Arciděkanském chrámu sv. Václava v Praze na Smíchově oženil se svou kolegyní Věrou Kosinovou, se kterou se znal již od jejího nástupu do zemského archivu v roce 1917.⁶² Věra Kosinová pocházela z Vysokého Mýta, kde se 4. února 1895 narodila, avšak s rodiči se brzy přestěhovala do Prahy. Vystudovala pomocné vědy historické a české dějiny na filozofické fakultě Univerzity Karlovy (v roce 1919), dne 25. února 1922 dosáhla hodnosti doktora filozofie po schválení disertační práce *O úřadě nejvyššího purkrabí pražského do r. 1627*. V letech 1919–1921 studovala na Státní archivní škole v Praze. V zemském archivě byla zaměstnána již během studia od října 1917 jako kopistka a výpomocná síla vědecká, od 1. února 1923 jako konceptní praktikantka, od 19. prosince 1924 koncipistka. V jarních měsících roku 1922 byla vyslána jako státní stipendistka do Říma, a to současně s Jenšovským. Prováděla výzkum bohemik v aktech papežů Jana XXII. a Benedikta XII.; po návrhu komise Československého ústavu v Římě byla v prosinci 1923 jmenována ministerstvem školství a národní osvěty členkou tohoto ústavu. V době od 1. ledna do konce června 1924 ve výzkumu pokračovala. Dne 1. června 1931 dosáhla titulu zemské archivářky.⁶³ Po sňatku však v souladu s tehdejšími zvyklostmi svůj pracovní poměr v zemském archivě ukončila,⁶⁴ avšak nadále byla odbornou spolupracovnicí svému manželovi až do jeho tragické smrti. Manželé žili ve služebním bytě přímo v nové budově archivu, který obýval Jenšovský již od 1. října 1935.⁶⁵ Vzhledem k Jenšovského sokolské činnosti však museli velmi často pobývat i v Sibřině, kde měla rodina Jenšovských dům.⁶⁶

62 AHMP, Sběrka matrik, sign. AHMP, Sběrka matrik, sign. SM 029, fol. 28. Viz <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=04b037dae0d24f3b9f4f59446e07c817&scan=36#scan36>

63 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – osobní spis Věry Kosinové – Jenšovské. Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, heslo Pazdnerová, A.: PhDr. Jenšovská Věra, roz. Kosinová, PhDr. (1922), s. 283–284; Eršil, Jaroslav: Osmdesát let Věry Jenšovské-Kosinové. Archivní časopis 25, 1975, s. 43–45; Eršil, Jaroslav: Odešla archivářka a historička Věra Jenšovská. Archivní časopis 32, 1982, s. 174–175.

64 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – rezignace Věry Kosinové-Jenšovské z 2. dubna 1937. Služby byla zproštěna dnem 30. dubna 1937.

65 NA, AZČ, inv. č. 232, kart. 37.

66 Dnes Novosibírinská 594, Újezd nad Lesy, Praha 21. Na domě je pamětní deska odhalená v roce 1946.

Těžká léta okupace přinesla Jenšovskému i jeho týmu velmi těžké pracovní podmínky a nenahraditelné ztráty osobní. Bedřich Jenšovský nebyl jedinou obětí z řad archivářů, jejichž úmrtí měl na svědomí násilný nacistický režim v letech 1939–1945.⁶⁷ Ze zaměstnanců zemského archivu jich bylo šest, kteří byli popraveni nebo zemřeli na následky mučení a nelidských podmínek. Jejich jména uvádí pamětní deska na chodbě v prvním patře budovy archivu, která byla slavnostně odhalena v sobotu 11. prosince 1948 za přítomnosti archivářů, historiků, členů rodin umučených a zástupců sokolské obce.⁶⁸

Ještě předtím, než byl sám zatčen, musel se Jenšovský vyrovnat s popravou svého kolegy Josefa Matouška a se zatčením tří vojáků, kteří byli převedeni do stavu archivních úředníků po likvidaci československé branné moci, o jejichž dalších osudech se již nic nedověděl, protože se mezitím sám stal obětí nacistické zvěle. Vysokoškolský pedagog a zemský archivář Josef Matoušek (1906–1939) byl popravený dne 17. listopadu 1939 v Ruzyni spolu s dalšími představiteli českých studentů během protestních akcí proti okupantům.⁶⁹ Násilné potlačení demonstrací včetně uzavření českých vysokých škol tehdy vyvolalo celosvětové pobouření a 17. listopad byl v roce 1941 v Londýně vyhlášen jako Mezinárodní den studentstva. Památka Josefa Matouška mohla být tehdy uctěna jen mlčky zachováním dvouminutového ticha na valné hromadě archivní společnosti na jaře 1940.⁷⁰ Dalšími oběťmi nacistů z řad archivních zaměstnanců byli bývalí štábní kapitáni pěchoty Josef Smazal (1896–1943) a František Benák (1893–1943), do služeb země České převedení 2. ledna 1940. J. Smazal byl zatčen 5. března 1940,⁷¹ F. Benák 11. dubna 1940.⁷² Důvodem jejich zatčení byla účast v odbojové skupině Obrana národa – oblastní velitelství pro střední a severozápadní Čechy pod vedením brigádního generála Františka Kraváka. Oba byli nějaký čas drženi ve vazbě na Kladně, F. Benák zřejmě poté pobýval v Terezíně.⁷³ Oba zahynuli v Berlíně, kam byli převezeni společně se svým velitelem generálem Kravákem a spolupracovníky. František Benák zemřel 19. ledna 1943 v tamní vězeňské nemocnici a Josef Smazal byl ve stejném roce po-

67 Morávek, Jan: Archivní nekrologium za léta 1939–1945. Archivní čtvrtletník 8, č. 3–4, 2000, s. 125–133.

68 NA, AZČ, inv. č. 220, kart. 23.

69 Ansorgová, Kristýna – Hanousek, Jan: Docent Josef Matoušek a jeho vědecká a politická činnost. *Paginae historiae* 29/1, 2021, s. 218–240.

70 Morávek, J.: Archivní nekrologium, s. 125.

71 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 283 – Josef Smazal.

72 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 275 – František Benák. NA, AZČ, inv. č. 196, kart. 14 – disciplinární řízení s oběma zatčenými vojáky, které musel ředitel Jenšovský řešit.

73 Viz jejich osobní složky NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 275 a 283.

praven.⁷⁴ Dalším nacisty popraveným vojákem ve službách Archivu země České byl plukovník pěchoty Tomáš Plch (1890–1942), který v archivu pracoval jen krátce, nastoupil 1. října 1939 a ke dni 31. března 1940 byl penzionován.⁷⁵ Působil v odboji jako spoluorganizátor Oblastního velitelství Obrany národa pro Velkou Prahu a po jejím odhalení byl 4. června 1941 zatčen. Popraven byl sekýrou 6. listopadu 1942 ve věznici Plötzensee v Berlíně.⁷⁶ Po ukončení vojenské služby v archivu pracoval také literární historik Jan Franz, který byl v letech 1942–1945 totálně nasazen v Lipsku. Vrátil se ve velmi špatném fyzickém stavu a dne 6. dubna 1946 zemřel v havlíčkobrodské nemocnici na tuberkulózu.⁷⁷

Již po zabrání území Sudet nacistickým Německem na podzim 1938 začala být prováděna archivní rozlučka vycházející z „říšskoněmeckého“ provenienčního principu, která se začala naplno realizovat po zabrání celého státu a vytvoření Protektorátu v roce 1939. Nejprve byli archiváři nuceni vydat staré pozemkové knihy z odtrženého území Sudet, po okupaci se dostalo i na listiny a rukopisy, pozornost nacistů se soustředila především na Archiv České koruny a listiny a rukopisy různé provenience, které měli ve své péči A. Haas a O. Bauer. Rozlučkové práce řídili z nařízení Úřadu říšského protektora Němci Anton Blaschka v aktech různé provenience, a Emil Schieche v korunním archivu, rozlučkových prací se účastnil také Joachim Prochno,⁷⁸ kterého byl Jenšovský donucený přijmout od 1. července 1941 jako zaměstnance.⁷⁹ Archiv se tak ocitl pod vnucenou správou nacistů.

Joachim Prochno (1897–1945) byl loajální říšský Němec, který do Čech přišel ze Žitavy, a od září 1940 spolupracoval s německou archivní komisí při Úřadu říšského protektora. Brzy se stal jedním z hlavních realizátorů politiky okupačních orgánů v oblasti protektorátního archivnictví.⁸⁰ Po zatčení Jenšovského se Prochno dostal přímo do vedení zemského archivu, ačkoliv zástupcem ředitele byl oficiálně nadále Otakar Bauer. Prochno se sice věnoval i běžné archivní činnosti, ale v první řadě „přehodnocoval“ dějiny archivu ve prospěch německé historiografie, pořizoval německé verze archivních pomůcek a úvodů k edicím.

74 Vojské osobnosti československého odboje 1939–1945. Praha 2005, s. 151.

75 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 282 – Tomáš Plch. Viz také seznamy zaměstnanců AZČ – NA, AZČ, inv. č. 205, kart. 16.

76 Vojské osobnosti, s. 229–230.

77 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 277 – Jan Franz.

78 Zápis z poradní schůze konané 11. února 1941 – viz NA, AZČ, inv. č. 207, kart. 17.

79 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 282 – Joachim Prochno, Dochoval se i jeho osobní fond – NA, Joachim Prochno.

80 Belling, Vojtěch: Joachim Prochno a jeho působení v Archivu země České v období Protektorátu Čechy a Morava. *Paginatae historiae* 10, 2002, s. 223–245.

Jeho působení na archiv dopadlo velmi těžce i v již zmíněných nucených extradicích archiválií, které organizoval. Ztráty archiválií byly kompenzovány i delimitacemi listin české provenience ze zahraničních archivů, což bylo zřejmě zcela v souladu s Prochnovým chápáním provenienčního principu v rámci Říše, do níž Protektorát Čechy a Morava integrálně patřil. Prochno převzal také část agendy související s dohledem na mimopražské městské a obecní archivy, při kterých dožíral na skartace archiválií kvůli tlaku na vyřazování papíru do sběru. O. Bauer ale zmiňuje, že archivní úředníci pomáhali místním úředníkům během nařízených skartací archivní dokumenty zachraňovat.⁸¹

Kromě výše uvedených přírůstků ze zahraničí byly v zemském archivu z nařízení okupačních úřadů soustředěny i mnohé české archivy, např. celý archiv Národního muzea, lobkovický archiv roudnický a některé archivy církevních řádů. Archivy byly přebírány i s původním archivním personálem. Na zákrok Jenšovského převzal Archiv země České do svých místností po uzavření univerzity Historický klub a jeho knihovnu. V archivu byl nadále uložen také archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce a i po uzavření vysokých škol zde nadále probíhala výuka Státní archivní školy (do roku 1943). Zemský archiv se následkem soustřeďování archiválií stal střediskem české historické práce, ve kterém se scházeli přední představitelé české historické vědy.⁸²

Z rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty se v zemském archivu koncentrovaly také pamětní knihy z jednotlivých obcí. V roce 1941 přibyl z nařízení říšského protektora další úkol, a sice inventarizace církevních archivů. Ve všech klášterních archivech začala být prováděna revize a inventarizace, kterou měli provádět archiváři ze tří největších pražských archivů, J. Hráský a V. Husa z Archivu ministerstva vnitra, E. Janoušek a V. Davídek ze zemědělského archivu a Z. Kristen a A. Haas z Archivu země České.⁸³

I přes obtížnou situaci nepřestala probíhat publikační a vydavatelská činnost českých zaměstnanců archivu. V roce 1939 vydal Jenšovský již výše zmíněný třetí svazek XV. dílu Sněmů českých z roku 1611, dále upravil a vydal obsáhlý svazek edice *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia* z pozůstalosti Hynka Kollmanna. Dále vyšly Dějiny archivu České koruny z pozůstalosti Rudolfa Kosse, Parisova sbírka, kterou do tisku připravil Antonín Haas z pozůstalosti A. Vystyda, a VIII. svazek Zpráv českého zemského archivu za léta 1930–1933 z pozůstalosti J. B. Nováka. V roce 1941 vyšel svazek XI/2 Sněmů českých Miloslava Volfa a roku 1942 byl dokončen tisk první části III.

81 Bauer, Otakar: Archiv země České za německé okupace. Archivní věstník II/4, 1947, s. 1–4.

82 Bauer, O.: Archiv země České, s. 1–4.

83 Např. poradní schůze konaná 11. února 1941 – viz NA, AZČ, inv. č. 207, kart. 17.

dílu edice *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae* Gustava Friedricha.⁸⁴ Bohužel Jenšovský sám již nestihl dokončit a vydat své vlastní stěžejní dílo, III. svazek edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Acta Urbani V. 1362–1370*. V roce 1944 musel archiv na nátlak německých orgánů tento svazek vydat bez uvedení jména autora. V předmluvě je vydáván za společné dílo úředníků českého zemského archivu z let 1888–1926.⁸⁵ Po válce byl vytištěn nový titulní list se jménem editora, chybějící rejstřík z pozůstalosti svého manžela doplnila a vydala Věra Jenšovská.⁸⁶

Dne 8. října 1941 byl B. Jenšovský zatčen gestapem ve své pracovně v budově archivu. Před tím, než byl odveden, ještě stihl odevzdat vedení úřadu a klíče od trezoru služebně nejstaršímu úředníku Otakarů Bauerovi, který jeho zatčení následující den oznámil zemskému úřadu. Hned po zatčení byl Jenšovský suspendován ze svého úředního místa ředitele a začaly mu být vypláceny pouze poloviční požitky.⁸⁷ Zatčení s archivní činností nesouviselo, důvodem byla rozsáhlá hromadná akce, takzvaná Akce Sokol, proti Československé obci sokolské. Jenšovský byl jedním z předních členů této organizace jako starosta Sokola v Újezdu nad Černými Lesy, vzdělávatel Sokolské župy Středočeské – Jana Podlipného, člen výboru Československé obce sokolské a člen předsednictva vzdělávacího sboru Československé obce sokolské.⁸⁸ Nejprve byl vězněn v Malé pevnosti Terezín a od 15. ledna 1942 v koncentračním táboře v polské Osvětimi, jako vězeň číslo 25630. V Osvětimi se jeho zdravotní stav velmi zhoršil. Přesto však „spoluvězněnové vzpomínali nejen jeho veliké fyzické statečnosti, ale i obrovské duševní síly; sami vybízeli Jenšovského, aby poutavým líčením vrcholných okamžiků českých dějin dodával jim duchovní posilu.“⁸⁹ Dne 12. února 1942 zemřel na tyfus. 26. února 1942 se za zemřelého konala tichá zádušní mše ve Svatováclavské kapli v katedrále sv. Víta za přítomnosti rodiny.⁹⁰

Již 21. února 1942 byl na místo ředitele dosazen výše zmíněný Anton Blaschka (1892–1970), profesor latinské filologie, pedagog a archivář, který dříve pracoval v Archivu ministerstva vnitra.⁹¹ Dosazen byl i přesto, že byl v té době přísluš-

84 Viz Bauer, O.: *Archiv země České*, s. 4.

85 *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*. Tomus III, *Acta Urbani V.: 1362–1370*. Prae 1944.

86 *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*. Tomus III – Indices, *Acta Urbani V.: 1362–1370*, ed. Věra Jenšovská. Prae 1954.

87 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 279 – B. Jenšovský.

88 Motlíček, Tomáš – Doležel, Michal: *Památný den Sokola, sedmnáct osvětimských portrétů*. Sokol Brno I 2013, s. 42–43; k tomu podrobná studie Kateřiny Pohlavé v tomto časopise.

89 Haas, A.: *K nedožitým osmdesátinám*, s. 177.

90 Pozvánka na zádušní mši ve Sbirce svatebních a úmrtních oznámení v 1. oddělení NA.

91 Hoffmannová, J. – Pražáková, J.: *Biografický slovník archivářů českých zemí*, 2000, s. 90. NA,

níkem branné moci (od července 1941 až do konce války).⁹² Z toho důvodu se v archivu příliš často nevyskytoval a zastupoval ho Joachim Prochno. Blaschka prý již v září 1938 zdavil nacistickým pozdravem a na shromáždění pracovníků archivu a hostů u příležitosti svého nástupu do funkce ředitele se uvedl štvavou řečí, v níž ostouzel Československou republiku.⁹³ Věra Jenšovská musela do šesti neděl uvolnit úřední byt, do kterého se tento nový ředitel se svou rodinou nastěhoval.⁹⁴ Zároveň přišla, společně s matkou Jenšovského, o svého živitele, protože po manželově předčasné smrti nedošlo k jeho penzionování, o něž bylo již požádáno. Její tchyně Amalie Jenšovská zemřela jen o dva měsíce později, 17. dubna 1942, ze zármutku nad ztrátou syna.⁹⁵ O tom, jak vnímala roli Joachima Prochna, se kterým musel její manžel úředně spolupracovat před svým zatčením, bohužel asi nic nezjistíme, jisté je, že se po válce o to, zda byl zajištěn, telefonicky zajímala.⁹⁶ Od roku 1945 Věra Jenšovská pracovala jako vědecká pracovnice Historického ústavu Československé akademie věd, kde pokračovala v edici Regest a posléze stála u zrodu nového způsobu vydávání této edice podle jednotlivých archivních fondů. Nová ediční řada týkající se období vlády krále Václava IV. vznikla pod názvem *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* V rámci této řady se až do své smrti v roce 1982 věnovala zpracování fondů kapitulního archivu (*Fontes archivi capituli metropol. eccl. Pragensis*). Byla také členkou Komise pro vydávání historických pramenů k českým středověkým dějinám.⁹⁷

Po osvobození se na Jenšovského nezapomnělo. V roce 1946 mu byla odhalena pamětní deska na rodinné vile v Sibříně. V roce 1947 byl jmenován členem

fond Blaschka Anton; NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 275 – osobní složka.

92 Kollmann Josef: Archiv ministerstva vnitra v letech 1918–1945. Sborník archivních prací 45, 1995, s. 511–688, o Blaschkovi např. na s. 674.

93 NA, AZČ inv. č. 450, kart. 275 – žádost ředitelství a závodní rady zemského archivu ze dne 4. července 1945 o Blaschkovo zajištění jako nepřátelské osoby. V žádosti je dále uvedeno, že Blaschka se odmítl účastnit pohřbu svého bývalého dobrodince, ředitele archivu ministerstva vnitra Ladislava Klicmana v létě 1942 s tím, že nepůjde na pohřeb člověka, jehož syn se provinil proti „Říši“. Jeho syn, advokát v Českých Budějovicích, byl umučený nacisty jako sokolský činovník v Mauthausenu.

94 NA, AZČ, inv. č. 232, kart. 37 – protokol k převzetí bytu ze 14. května 1942 a další.

95 NA, SPB, kart. 233 – přihláška dr. Věry Jenšovské do Svazu protifašistických bojovníků s potvrzením Československé obce sokolské, že se její manžel zapojil do odboje. NA, OVS, sign. Osvětím 9/B a dále tentýž fond, inv. č. 27 – údaje k úmrtí Jenšovského ve všeobecné kartotéce osob vězněných v různých koncentračních táborech. Za pomoc s vyhledáním děkuji kolegovi Davidu Hubenému z 3. oddělení NA. Úmrtí oznámení Amalie Jenšovské ve Sbírce svatebních a úmrtních oznámení v 1. oddělení NA.

96 NA, AZČ, inv. č. 450, kart. 282 – osobní složka Joachima Prochna.

97 Eršil, Jaroslav: Osmdesát let Věry Jenšovské-Kosinové, AČ 25, 1975, s. 43–45; Eršil, Jaroslav: Odešla archivářka a historička Věra Jenšovská. Archivní časopis 32, 1982, s. 174–175.

České akademie pro vědu, slovesnost a umění in memoriam. Zástupci archivní společnosti, spolupracovníci a přátelé Jenšovského se z popudu ředitelství a zaměstnanecké rady Archivu země České dne 12. února 1947 o pátém výročí jeho smrti sešli na zádušní bohoslužbě, kterou za něj sloužil P. Josef Čihák, kanovník a archivář metropolitní kapituly v kapli sv. Václava v chrámu sv. Víta.⁹⁸

Bedřich Jenšovský pracoval v archivu v době, ve které se formovalo archivnictví jako moderní disciplína, a jako jeden z předních archivních odborníků mohl tento proces přeměny smýšlení a názorů na archivy, který byl nastartován na přelomu 19. a 20. století, ovlivňovat. Za velký pokrok považoval již to, že přestala „doba archivářů, vybíraných z diletantů, třeba nadšených, nebo z pensistů, kněžích deficientů, starých vychovatelů a pod.“ a že i méně významné archivy se začaly dostávat do rukou odborně školených úředníků.⁹⁹ Jako ředitel vedl zemský archiv v duchu politiky svých předchůdců Vojtěcha Jaromíra Nováčka a Jana Bedřicha Nováka a dbal na to, aby archiv dostal své pověsti významného vědeckého ústavu vykonávajícího rozsáhlý archivní výzkum domácích i zahraničních archivů i ediční a publikační činnost. Archiv země České nashromáždil archivní fondy, které dodnes mají pro studium evropských a českých dějin zásadní význam, např. Archiv České koruny, archivy stavovského a zemského výboru, zemské katastry, genealogické sbírky a další. Jenšovského myšlenky o archivním zákonu a jednotné organizaci archivnictví, o kvalitním odborném archivním vzdělání, činnosti profesní archivní společnosti sdružující odborně vzdělané archiváře i učitele jako smysluplné platformy pro hledání řešení teoretických i praktických problémů archivnictví a především jeho vlastní vědecká a archivní činnost v rámci Československého historického ústavu v Římě i Archivu země České, mohou být v mnohém inspirací i pro současné archivářky a archiváře.

Vše, co Jenšovský dělal, vykonával s obrovským nasazením a do hloubky. Lze jen žasnout nad rozsahem jeho činností, ať už na poli archivním, vědeckém, pedagogickém či sokolském, o čemž svědčí i další studie zde uveřejněné. „Jeho význam nedovedlo umlčet týráni koncentračního tábora. I tam v skrytu pořádal proslovy a přednášky, na něž všichni spoluvězňové dychtivě čekali. I tam plnil svou ušlechtilou zásadu, často zdůrazňovanou: Vracím jen národu to, co národ dával mně.“¹⁰⁰

98 Morávek, J.: Archivní nekrologium, s. 127. Pozvánka na bohoslužbu – viz Sbírká svatebních a úmrtních oznámení v 1. oddělení NA.

99 Jenšovský, B.: Archivy ve XX. století, s. 405–406.

100 Linhartová, Milena: Bedřich Jenšovský. K čtvrtému výročí jeho smrti. Svobodné Noviny 12. února 1946.

Bedřich Jenšovský and the Czech Lands Archives

A prominent figure in Bohemian archival science, PhDr Bedřich Jenšovský (24 September 1889 – 12 February 1942) was an archivist, Director of the Czech Lands Archives, teacher, secretary, and also briefly Director of the State School for Archivists. He was admitted to the Czech Lands Archives on 1 October 1908 as a copier of archival documents and remained faithful to the institution until his violent death. The volume of his work was enormous; over time, he participated in the archives' organisational issues as well as leadership. In 1916 he was appointed the head of the archives branch in Bredovská Street, frequently deputised the director at meetings during the construction of the new building, and organised the moving of the archives between 1930 and 1933. His appointment as the Czech Lands Archives head administrator on 1 July 1933, immediately after the retirement of his predecessor J.B. Novák, and as director on 1 January 1934 marked the pinnacle of his career.

Jenšovský was the first director to work at full capacity, along with his team, in the new archives building in Belcredi Street (today M. Horákové 5/133) in Prague 6. He was at his prime with creative and professional interests exceeding the scope of ordinary archival work; he was devoted to archival education and ranked among the best connoisseurs of printed Bohemica in Roman archives. He was present at the beginning of the stand-alone Czechoslovak Historical Institute in Rome and, in some periods, was one of its chief representatives. Moreover, he was a member of other professional organisations. The arduous years of the German occupation entailed very difficult work conditions for the Czech Lands Archives' employees, including enforced German administration, forced extradition of archival materials, and irrecoverable personal losses. B. Jenšovský was one of the six employees who died because of the violent Nazi regime during 1939–1945. The Gestapo arrested him at the archives on 8 October 1941 as part of the 'Sokol Action', launched against the Sokol Movement representatives, and he died on 12 February 1942 in the Auschwitz concentration camp.